

OTDK DOLGOZAT
A JASZUKUNI-PROBLÉMA RÉTEGEI

Kiss Tímea

2025. január 14.

Tartalom

Bevezetés.....	1
A Jaszukuni-szentély (靖国神社)	2
A Jaszukuni-mondai (靖国問題)	8
A Júsúkan Múzeum (遊就館)	13
A Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum (中国人民革命军事博物馆)	16
Nacionalizmus és hősiesség a Júsúkan Múzeum és a pekingi Hadtörténeti Múzeum kiállításain	21
Konklúzió	24
Bibliográfia:.....	26

Bevezetés

Kelet-Ázsiával foglalkozó egyetemi hallgatóként a *Jaszukuni-szentély*¹ (靖国神社) kérdésével előbb vagy utóbb mindenki találkozik, hiszen a szentély ügye több mint négy évtizede rendkívül megterheli a Japán és szomszédai között fennálló kétoldalú kapcsolatokat. A konfliktus először akkor robbant ki, amikor *Nakaszone Jaszuhito* (中曾根 康弘) japán miniszterelnök 1985-ben hivatalos látogatást tett a szentélyben, ahol akkor már a tizennégy A-kategóriás második világháborús bűnös neve is szerepelt a lelkek listáján. Jómagam akkor kezdtem el komolyabban érdeklődni a szentély ügye iránt, amikor 2021-ben egy általam kedvelt fiatal kínai színész ellen összehangolt lejárató kampány indult. Ennek során olyan, négy évvel korábbi fotók kezdtek el terjedni az interneten, amelyek az említett színészből készültek a Jaszukuni-szentély melletti cseresznyefa-parkban. Megvádolták azzal, hogy a szentélyben járt, Kína árulójának (*hanjian* 汉奸) bélyegezték, és gyakorlatilag derékba törték a karrierjét. Azóta sem képes munkát vállalni a kínai szórakoztatóiparban.

Az 1980-as évek óta a Kínai Népköztársaságban és a Koreai Köztársaságban hol hangosabb, hol csendesebb, de folyamatos a tiltakozás a szentély és a japán politikai elit kapcsolata miatt, legyen szó szentélylátogatásról vagy ajándékokról. Kína (és Korea is) azzal érvel, hogy a tizennégy A-kategóriás háborús bűnös nevének szentélyben történő őrzése nagy hiba, és úgy értékelik, hogy Japán nem hajlandó szakítani militarista múltjával. A szentély körül azóta forrnak az indulatok, de igazán nagy előrelépés nem történt az ügy kapcsán. A probléma rendkívül sokrétű, és bár a megoldás kívülállóként talán banálisnak tűnhet – a háborús bűnösök nevének eltávolítása a szentélyből – valójában a helyzet ennél bonyolultabb. Hiszen minden érintett ország ragaszkodik saját nézőpontjához, ráadásul a térségben a nemzeti érzületet fokozó, östiszteleten alapuló konfuciánus értékek igen meghatározóak. Sőt maguk az érintett országok is törekednek arra, hogy állampolgáraikban, elsősorban a fiatalokban hazafias érzéseket ébresszenek. Ennek a zavaros helyzetnek az egyik legfontosabb momentum a Jaszukuni-szentély problémája, hiszen gyakorlatilag mindhárom nemzet eszközként használja a nacionalista érzelmek felkorbácsolásához.

¹ A szövegben szereplő japán kifejezések átírásakor a magyaros, míg a kínai kifejezéseknél a pinyin átírást alkalmaztam.

Jelen munkám során a tokiói Jaszukuni-szentély történetét, mindenkori kulturális-, hitéleti- és politikai szerepét igyekszem körbejárni, hogy bemutassam, milyen események vezettek a jelenlegi patthelyzet kialakulásához. Kitekintek a szentélykomplexum részét képező *Júsúkan*² *Múzeum* (遊就館) történelemszemléletének kérdésére, hiszen a múzeum kiállítási anyaga is gyakorta képezi kritikák tárgyát. Megvizsgálom, hogy a múzeum anyagában tükröződő történelemszemlélet valóban annyira kirívóan szelektívnek mondható-e, mint ahogyan azt elsősorban a kínai és a koreai fél hangoztatja. A problémát sokan látják, rengeteg szakcikk és tanulmány született már a kérdésben, és elvitathatatlan tény, hogy igen nagy jelentőségű témáról van szó. Viszont eddigi kutatásaim során azzal szembesültem, hogy nagyon sokan viszonylag szűk látókörűen vizsgálják a kérdést, teljes mértékben figyelmen kívül hagyva például a szentély eredeti rendeltetését és azokat az ideákat, amelyek a létrejöttéhez vezettek. Ez pedig, úgy gondolom, hiba. A szentély és a hozzá tartozó múzeum ügyének megértéséhez kicsit hátrébb kell lépni és távolabbról vizsgálni a teljes képet.

Ennek megfelelően dolgozatomban az alábbi kérdésekre keresem a választ: Mi volt a Jaszukuni létrehozásához vezető alapgondolat, és egyedinek tekinthető-e a szentély Japánban? Hogyan változott a Jaszukuni-szentély társadalmi és ideológiai szerepe 150 éves története során? Miért tartják fontosnak a japán politikusok a szentély meglátogatását? Miért problémás, egyáltalán problémásnak tekinthető-e a Júsúkan Múzeum történelemszemlélete? Milyen következtetések levonását teszi lehetővé a Júsúkan Múzeum és a pekingi Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum anyagának összehasonlítása a nemzeti identitás és a hatalom legitimációjának kérdéskörében? Harmonizálható-e a kétféle történelemszemlélet? Tekintve, hogy a dolgozat keretei végesek, természetesen nem tudok minden apró részletet alaposan kifejteni, de próbálok rávilágítani azokra a kulcsmomentumokra, amelyek a szentély sorsát és megítélését leginkább befolyásolják.

Először ismerjük meg tehát a Jaszukuni-szentély történetét és kialakításának ideológiai mozgatórugóit!

A Jaszukuni-szentély (靖国神社)

A Jaszukuni-szentély hosszú, politikai és társadalmi szempontból is ellentmondásokkal teli múltat tekint vissza. A népi vallásosságban gyökerező alapgondolat, a rossz halál ideája, amely a szentély kialakítását is ösztönözte, az ókorig nyúlik vissza. A Heian-kor egyik legismertebb ilyen története a nagyhatalmú *Fudzsiwara*-klán (藤原) ellenlábasa, *Szugavara no Micsizane* (菅

² A magyarul megjelent szakirodalomban a múzeum neve többnyire hibásan, Jusukanként szerepel, ez valószínűleg az angol szakirodalomból történt átvételen alapul.

原 道真) nevéhez fűződik. 863-ban az ő bosszúszomjas szellemének megbékítésére végeztek először úgynevezett *gorjó-e* (御霊会) szertartást. A japánok hite szerint ugyanis az idő előtti, természetellenes halál után a lélek összezavarodik, és hajlamossá válik arra, hogy az élőkben kárt tegyen. Belőle lesz az úgynevezett *onrjó* (怨霊) vagy *gorjó* (御霊), azaz bosszúálló szellem.³ Ahhoz, hogy elkerüljék a lélek onrjóra/gorjóra válását, a szellem megnyugtató szertartásokat végeztek, valamint számukra emlékhelyeket emeltek. Az. i. sz. 6. században a buddhizmus és a konfucianizmus hatására kezdett elterjedni az uralkodók és magasrangú hősi halottak *kamivá* (神) változtatásának szokása. Habár úgy tűnik, hogy az ártó hatalomtól való félelem folyamatosan jelen volt, az elhunyt uralkodókat és a hősi halottakat elsősorban erényük és vitézségük miatt tisztelték. Rossz halál esetén e szellemek haragja csak akkor csillapodott – és erejüket jó célokra is csak akkor használták –, ha az élők kamiként tisztelték őket.⁴ A 14. századra jellemző „országbékítő” *ankoku*-templomokat (安國寺) elsősorban a *Genkó*-háborúban (元弘の乱 1331–1333) elesett harcosok lelkéért állították. Az *ankoku*-templomok és a Jaszukuni-szentély között is megfigyelhetők párhuzamok. Antoni szerint

[m]egvizsgálva az *ankoku*-templomok és a Jaszukuni-szentély történelmi, szellemi és vallási jelentőségét, egy szinte azonos vallási alapgondolattal szembesülünk: mindegyik létesítmény arra szolgál, hogy a háborúban elesett harcosok istenítése révén békét teremtsen az országnak. A holtak szellemének megbékítése alapvető szerepet játszik ebben az elképzelésben.⁵

A lélek megnyugtására több szertartás is elterjedt. Az egyik egy 8. századi, *taoista* gyökerekkel rendelkező *sintó* udvari rituálé, a *csinkon* (鎮魂), egy másik pedig az Edo-kor (1603–1868) végén a *Csósu* (長州) területekről kiinduló, és a teljes országra kiterjedő „szellemhívó szertartás”, a *sókon-szai* (招魂祭). A fenti a gyakorlatból alakult ki a lelkeknek és a megemlékezésnek is helyet adó *sókonsák* (招魂社) rendszere. Azonban míg az 1860-as évek előtt épült szentélyek és az ott végrehajtott szellembékítő szertartások a háborúban elesett összes áldozatnak szóltak, addig a *sókon* szertartások és az azoknak helyet adó *sókonsák* már csupán a japán császárért harcoló „hősökről” emlékeztek meg.⁶ Ennek a rendszernek volt része

³ Klaus Antoni: Yasukuni-Jinja and Folk Religion: The Problem of Vengeful Spirits, *Asian Folklore Studies*, XLVII. évf., 1988/1, 127.

⁴ John Breen: The Dead and the Living in the Land of Peace: a Sociology of the Yasukuni Shrine, *Mortality*, 2004 IX. évf., 2004/1, 82.

⁵ Antoni: Yasukuni-Jinja, 126. (saját fordítás)

⁶ Akiko Takenaka: Mobilizing Death in Imperial Japan: War and the Origins of the Myth of Yasukuni in Akiko Takenaka (szerk.): *Yasukuni Shrine: History, Memory, and Japan's Unending Postwar*, Honolulu, University of Hawai'i Press, 2015, 23–28.

az 1869-ban megépült *Tokió Sókonsa* (東京招魂社 „A lelkek meghívásának szentélye”).⁷ Az intézmény, amely a *Bosin*-háborúban (戊辰戦争) a császárért életüket áldozó katonáknak állított emléket,⁸ 1879-től a Jaszukuni-szentély (Jaszukuni: „Békés ország”) nevet viselte.

Ahogy Antoni részletesen kifejti, a Jaszukuni-szentély léte pusztán vallási szempontból megoldaná a rossz halál problémáját, mivel az a háborúban elesettek szellemének megnyugtatóására szolgál, így azok nem válnak onrjává. Egy probléma mégis felmerül. Onrjónak ugyanis általában az olyan szellemeket tekintik, akiket valamilyen egyéni sérelem ért, és ezért egyéni gyűlölet vezérli őket. Azon lelkek esetében, akiknek a Jaszukuniban állítanak emléket azonban más a helyzet, mivel ők tömegével veszítették életüket, sokszor ugyanazon a csatatéren, egyazon célért harcolva.⁹ Viszont a rossz halál problémája továbbra is fennáll.

Izanami (伊弉冉尊) és *Izanagi* (伊弉諾) története is azt bizonyítja, hogy a japánok a kezdetektől rettegnék a halál okozta szennyeződéstől (*kegare* 穢れ). Hitük szerint ugyanis a halál után a lélek fokozatosan megtisztul az életben elkövetett bűnöktől, de maga a test szennyezettnek számít, ezért külön kezelik a testet és a szellemet. Ennél még riasztóbb számukra a túl korai, természetellenes halál. Tehát reális az az elképzelés, hogy a szentély létrehozatalának elsődleges célja a halottak onrjává válásának elkerülése. Azt, hogy mindez nem spekuláció, az is alátámasztja, hogy az építkezés megkezdése előtről származó dokumentumokban erre utalást is találtak.¹⁰ Ugyanakkor a köztudatban a Jaszukuni-szentély tagadhatatlanul az egyre erősödő nacionalista *szonnó dzsói* (尊王攘夷 „Tisztelet a császárnak, ki az idegenekkel”) ideológia részévé vált.

A *Meidzsi-restauráció* (明治維新 1868–1912) későbbi évei nagy fordulatot hoztak a szentély történetében és megítélésében. Japán kényszerű megnyitását követően az ország döntéshozói igyekeztek a Nyugattal azonos fejlettségi szintre hozni a szigetországot. A túl gyors nyugatiasodást látva azonban hamar ráébredtek, hogy kultúrájuk, saját értékeik megőrzése is elengedhetetlen. Ezért a Meidzsi-kormányzat lépéseket próbált tenni egyebek mellett a nemzeti vallás, a sintó népszerűsítésére. Maga a Meidzsi-alkotmány azonban korlátozta ezen törekvésüket. Az európai alkotmányos monarchiák mintájára készült dokumentum vallásszabadságról szóló, 28. cikkelye értelmében a japán állam nem szólhatott bele hitéleti kérdésekbe. Így végül létrejött a vallásos sintótól elváló állami sintó (*Kokka sintó*

⁷ Valójában az eredeti épület még Kiotóban épült 1862-ben, és amikor az udvar Edóba költözött, akkor ezt is költöztették. Az épület, a Motomija (元宮) máig áll a Jaszukuni-szentély területén.

⁸ Yongwook Ryu: The Yasukuni Controversy: Divergent Perspectives from the Japanese Political Elite, *Asian Survey*, XLVII. évf., 2007/5, 707.

⁹ Antoni: Yasukuni-Jinja, 128.

¹⁰ Uo., 127–129.

国家神道), amelyre nem mint vallásra, hanem mint állami ideológiára tekintettek, ezáltal az élet minden területén, például az iskolai oktatásban is kötelezővé teheték.¹¹

Mindeközben 1877-ben, a Szacuma-lázadás (西南戦争) idején a Tokió Sókonsa már 6959 léleknek adott otthont, ezzel az országban a császárért és a császárság intézményéért hősi halált halt katonák szellemének tiszteletére állított legnagyobb emlékhellyé vált. Nem véletlen tehát, hogy mikor megszületett az állami sintó, ezt az intézményt választották annak központjává, hiszen szorosan kötődött a *tennoszei*hez (天皇制), vagyis a japán imperialista rendszerhez, ezáltal fontos szerepet játszott a birodalmi törekvésekben.

Magára a *tennoszei*re a 18. században eredetileg konfuciánus szemlélettel tekintettek, amely erkölcsi útmutatást nyújt az ország számára a béke és az egység érdekében.¹² A császár személye köré szerveződő nacionalizmus fő célja az erős állam megteremtése volt egy olyan országban, ahol korábban a nép alig látott túl a családon és a faluközösségén. A császár az új ideológia szerint a nemzet egységének szimbóluma volt. Ehhez hozzájárult a konfuciánus etika alattvalói hűségről (*chu 忠*) szóló tanításának és az ősök iránti tiszteletnek (*kó 孝*) a *kokutai* (国体 „nemzettest”) eszméjébe történő olvasztása.¹³

Mindezek következtében a Meidzsi-kor végére a *tenno* (天皇) és a japán emberek között nem csak uralkodó–alattvaló kapcsolat állt fenn. A japánok úgy tekintettek magukra, mint egy harmonikus családra (*kazoku kokka* 家族国家), ahol a császár a jóindulatú apa, a nép pedig a hálás gyermek. Az alattvalóknak tehát feltétlen hűséggel és jámborsággal kellett szolgálniuk a tennót. És mivel a császárra mint isteni leszármazottra tekintettek, szükség esetén minden japánnak készséggel fel kellett áldoznia életét az uralkodóért.¹⁴ Tehát formát öltött egy új, császár-központú ideológia, amelynek intézményi központja a Jaszukuni-szentély volt.¹⁵

Az állami sintó központi intézményeként a Jaszukuni rendkívül fontos szerepet töltött be a japán birodalmi tudat alakításában. Ideológiai támogatást nyújtott az imperialista törekvésekhez az élők és holtak nyilvántartásán keresztül. Ez a nyilvántartás kapcsolatot teremtett az uralkodó, a katonák és a „hátramaradók” között, ami fontos volt a *kokutai* eszme fenntartásához és az expanziós törekvések támogatásának biztosításához.

¹¹ Farkas Mária Ildikó: Kultúra és identitás, tradíció és modernizáció – Japán a 19. században, Budapest, L'Harmattan, 2018, 132–137.

¹² 1868 után, a Meidzsi-állam felemelkedését követően az uralkodó oligarchia szándékosan manipulálta a *tennoszei* vallási szemléletét, hogy önmagát az abszolút legitimitás aurájával ruházza fel.

¹³ Ryu: The Yasukuni Controversy, 708.

¹⁴ Oliver Leaman (szerk.): *Encyclopedia of Asian Philosophy*, London és New York, Routledge, 2001, 296.

¹⁵ Ryu: The Yasukuni Controversy, 708.

Szintén a birodalmiság tudatának erősítését szolgálták a háborús halottak tiszteletére végzett sintó szertartások, amelyeken gyakran maga a császár is megjelent. A szellemek megnyugtatósát célzó rituáléknak jelentős pszichológiai hatásuk volt, elsősorban persze a gyászoló rokonokra, de a lakosság egyéb, érzelmileg érintett rétegeire is. Mindezek eredményeként az emberek lojális alattvalóként szívesebben hoztak áldozatot az államért, és a hazafiság érzése a háború negatív következményeitől való félelmüket is elnyomta. Az állam előtérbe került az egyénnel szemben, és erős nacionalista érzelmek törtek a felszínre.¹⁶

A háborús halottak kamivá, „halhatatlan szellemmé” változtatása a Jaszukuniban történt. Korábban csak császárok és nagy hősök válhattak kamivá, a 19. század utolsó évtizedeitől kezdve pedig bárki, aki a tennőért, és így Japánért harcolt és vesztette életét.¹⁷ Ezt azért fontos kiemelni, mert a sintó külön kezeli az élő személyt és annak szellemét. Utóbbi nem viseli az élő ember által elkövetett tettek terhét, az idő előrehaladtával megtisztul attól.¹⁸

A szentélybe mostanáig két és fél millió lélek került regisztrálásra: minden olyan katona, akinek ismert a neve, és Japánért harcolva vesztette életét, köztük tajvaniak, koreaiak, sőt kínaiak is.¹⁹ A névtelen hősi halottaknak és civil áldozatoknak – ide tartoznak az atombomba áldozatai is – a szentély közelében hoztak létre emlékhelyet.

A szentély a megszállás évei alatt komoly fejtörést okozott az Egyesült Államoknak is. Az amerikaiak hosszú éveken keresztül vizsgálták a Jaszukuni-kérdést. 1951 augusztusáig egyáltalán nem volt biztos, hogy a szentély átvészeli a megszállást.²⁰ Több mint egy évet vett igénybe annak eldöntése is, hogy valójában minek tekintsék az intézményt. Vallási épületnek? Akkor az állam milyen joggon szólna bele a működésébe? Politikai intézménynek? De hiszen sintó szertartásokat tartanak ott! És ha állami létesítmény, akkor nem jelent-e veszélyt Japán pacifikálására nézve? A megemlékezés helyszínének? Ezt teljesen jogos igénynek tartották, hiszen a világon mindenhol alapvető emberi jog, hogy a gyászoló családok megemlékezessenek halottjaikról. Ugyanakkor az amerikaiak azt is tudták, hogy az ott lakozó lelkek kamivá válnak, és tiszteletükre vallási szertartásokat végeznek.

A szentély végül a jezsuiták tanácsára magánkézbe került, és 1946. szeptember 7-én hivatalosan is vallási intézménynek ismerték el. A Júsúkan Múzeum épületét bérbe adták és 1946 novemberétől egy biztosítótársaság irodahelyiségeként szolgált. A szentély vezetése, élén

¹⁶ Ryu: *The Yasukuni Controversy*, 708–710.

¹⁷ Uo., 709–710.

¹⁸ Mark Teeuwen: *From Jindō to Shinto, Japanese Journal of Religious Studies*. XXIX. évf., 2002/3-4, 233–240.

¹⁹ Ryu: *The Yasukuni Controversy*, 708.

²⁰ Mark R. Mullins: *How Yasukuni Shrine Survived the Occupation: A Critical Examination of Popular Claims, Monumenta Nipponica*, LXV. évf., 2010/2, 93.

a hercegi származású *Cukuba Fudzsimaró*val (筑波 藤麿 1905–1978) ígéretet tett arra, hogy az intézmény profilját megváltoztatják, és a Jaszukuni területén testi/lelki kikapcsolódásra alkalmas komplexumot hoznak létre. Ezzel az intézmény látszólag eltávolodott az államtól. Végül az Egyesült Államok és a *Douglas MacArthur* vezette megszálló haderő a Jaszukuni-szentélyt a sintó vallás intézményeként könyvelte el. Ez volt fennmaradásának legfőbb kulcsa.²¹

A japánok által tett vállalások jó része nem valósult meg, főleg ami a szentély valódi szerepét illeti, és a megszállás évei után a Júsukan Múzeum is visszakapta eredeti funkcióját, azaz hadtörténeti múzeum lett belőle. Ám a szentély modern kori történetét leginkább befolyásoló mozzanatra egészen 1978-ig kellett várni. Október 17-én – amint *Macudaira Nagajosi* (松平 永芳) személyében új vezető került a szentély élére – az intézmény szerzetesei gyakorlatilag titokban bejegyezték a második világháborút követő tokiói perben a háború alatt elkövetett bűneiért elítélt tizennégy A-kategóriás háborús bűnös nevét. Fontos megjegyezni, hogy a neveket a szentély részére az államnak kellett biztosítania, továbbá, hogy a háborús bűnösök felvételének kérdése évek óta napirenden volt.²² Arról, hogy az A-kategóriás háborús bűnösök is bekerültek a Jaszukuni-szentélyben őrzött listára először az *Aszahi Sinbun* (朝日新聞) tudósított 1979. április 19-én. Addig ez a tény a külvilág számára titokban maradt.

E tizennégy háborús bűnös bejegyzése az, ami a *Jaszukuni-mondai* (靖国問題 Jaszukuni-probléma) néven ismert, feloldhatatlannak tűnő ellentétet okozza Japán és Kína között. Kína ugyanis tiltakozik a tizennégy A-kategóriás háborús bűnös tisztelete ellen.²³

A japán lapokkal egy időben természetesen a kínai sajtó is beszámolt az esetről. Érdekes módon a japán médiumok keményebb kritikával illették a szentélyt, mint a kínai híradások. A kínai napilapok, többek között a párt központi napilapja, a *Renmin Ribao* (人民日报) és az állami *Xinhua* hírügynökség (*Xinhua tongxunshe* 新华通讯社) kiadványai cikkeztek ugyan a szentélyről és annak kapcsán az éledő japán militarizmusról, de 1985-ig nyíltan nem bírálták a japán kormányt az állami vezetők Jaszukuni-szentélyben tett magánlátogatásai miatt. A kínai vezetés első alkalommal Nakaszone Jaszuhito miniszterelnök 1985. augusztus 15-i hivatalos látogatása után fejezte ki tiltakozását. A kínai álláspontot először *Hu Yaobang* (胡耀邦) pártfőtitkár fejtette ki 1985. december 7-én. Eszerint a B- és C-kategóriás háborús bűnösök csupán utasításokat hajtottak végre, ezért ők maguk is áldozatnak tekintendők, és a kínaiak

²¹ Mullins: How Yasukuni Shrine 122.

²² Matthew A. Killmeier – Naomi Chiba: Neo-nationalism Seeks Strength from the Gods: Yasukuni Shrine, Collective Memory and the Japanese Press, *Media, War & Conflict*, III. évf., 2010/3, 336.

²³ Mong Cheung: Understanding Yasukuni: a Historical Overview in Mong Cheung: *Political Survival and Yasukuni in Japan's Relations with China*, London and New York, Routledge, 2017, 31.

csupán az A-kategóriás háborús bűnösök tisztelete miatt tiltakozik.²⁴ Hogy miért épp akkor és nem korábban, arra a kínai fél részéről mindmáig hivatalos magyarázat nem született. Csak feltételezhetjük, hogy a reform és nyitás politikáját 1978 decemberében meghirdető Kína, amelynek a modernizációhoz szüksége volt a japán tőkére és technológiára, nem akarta rontani az 1972-ben helyreállított kétoldalú kapcsolatokat. Viszont ez a momentum beláthatatlan következményű folyamatokat indított el. 1985 óta a Jaszukuni-szentély kapcsán hol enyhébb, hol feszültebb „párbeszéd” folyik a japán és kínai fél között.²⁵

Fontos azonban megemlíteni, hogy a Jaszukuni területe nem csupán magát a szentélyt foglalja magában. A 90 000 négyzetméteres területnek csupán kis részét teszi ki maga a szentély, amely három épület együtteséből áll: a *Honden* (本殿), azaz a főszentély, a *Reijibo Hoanden* (霊璽簿奉安殿), amely az az épület, ahol a nevek listája található, valamint a *Haiden* (拝殿), vagyis a főcsarnok. A nyilvánosság számára e három közül csupán a Haiden látogatható, az is csak szigorú protokoll mellett, a szentély többi része a külvilág számára teljesen zárt. Tehát amikor a kínai sajtó miniszterelnöki látogatásról beszél, az ebben az épületben tett formális látogatást jelenti. A szentély mellett még egy, politikailag és talán a történelmi hűség tekintetében is megkérdőjelezhető épület áll a területen, ez pedig a már említett Júsukan Múzeum.²⁶

A Jaszukuni-komplexummal kapcsolatban a 2020-as évekig kínai részről további probléma nem merült fel. Sőt, a Kínai Népköztársaságban számos híradás, útikalauz, újságcikk jelent meg, amelyek beszámoltak például a területen található cseresznyefa-park szépségeiről és a szintén a komplexum részét képező *nó* (能) színházról. Rendkívül nehéz feladat áll tehát a téma kutatója előtt, hiszen nem csupán a szentély története hemzseg az ellentmondásoktól, de a róla kialakult nézetek is.

A Jaszukuni-mondai (靖国問題)

A nemzetközi és japán szakirodalomban használt Jaszukuni-mondai kifejezés a kérdéskör jelenkori aspektusait összefoglaló fogalom, amelynek két dimenziója van: egy belföldi és egy nemzetközi. Mint azt a következőkben látni fogjuk, nem csupán külföldön ítélik meg a szentélyt különbözőképpen, de maga a japán lakosság és politikai elit is. Az, hogy a japán politikai ellenzék tiltakozik a miniszterelnök látogatásai ellen talán annyira nem lenne meglepő, de hogy

²⁴ Cheung: Understanding Yasukuni, 38.

²⁵ Uo., 37-38.

²⁶ Guide of Yasukuni Jinja, https://www.yasukuni.or.jp/assets/pdf/english/map/yasukuni_shiori_en.pdf (Letöltés: 2024. szeptember 16.)

a kormányzó párt köreiben sem teljes az egyetértés, az annál inkább. Ez, valamint az a tény, hogy a császár 1975 óta nem látogatja a szentélyt, jól mutatja, hogy mennyire nincs egyetértés a tizennégy elítélt háborús bűnös nevének bejegyzése kapcsán. Hirohito (裕仁) császár személyes véleményét a *Nihon Keizai Sinbun* (日本経済新聞) 2006. július 20-i számából ismerhette meg a világ. A cikkben részleteket közöltek a Tomita memorandumból (富田メモ), ebben Hirohito egyértelmű nemtetszésének adott hangot a tizennégy A-kategóriás bűnös bejegyzésével, valamint a szentély akkori vezetőjével, Macudaira Nagajosival kapcsolatban. A látogatások elmaradásának oka 2006-ig tisztázatlan volt.²⁷

A japán belpolitikai dimenzióknak három sarkalatos pontja van. Az egyik a vallás és a politika elválasztásának alkotmányos kérdése. A japán alkotmány ugyanis tiltja, hogy az állam bármilyen módon befolyást gyakoroljon vallási intézmények működésére. A Jaszukuniba tett hivatalos miniszterelnöki látogatások és miniszteri ajándékok pedig az ellenzők szerint ezzel homlokegyenest szembemennek. Ugyanakkor a politikai szintén és a lakosság körében is általános egyetértés van azzal kapcsolatban, hogy a háború utáni Japánban jogos az igény arra, hogy a hozzátartozók és akár politikusok is meggyászolják hősi halottjaikat.²⁸ Breen tanulmányából kiderül, hogy hasonló véleményen vannak a háborús veteránok is, akik szemében a szentély a „vizontlátás” és megemlékezés helyszíne. A veteránok egybehangzó véleménye szerint a miniszterelnöknek (sőt a császárnak is) kötelessége (lenne) leróni tiszteletét a hősök előtt, de ők maguk is problémásnak látják a tizennégy háborús bűnös jelenlétét a nevek listáján.²⁹ Végezetül sokak szemében problémaként merül fel, hogy a japán lakosság, különösen a fiatalok körében jellemzően rendkívül alacsony fokú a hazafias érzület.³⁰

A Liberális Demokrata Párt (LDP) legtöbb tagja támogatja a Jaszukuni-szentélybe tett miniszterelnöki látogatásokat, hiszen csupán a megemlékezés helyszínéként tekintenek rá. Úgy érzik, hogy a Jaszukuni-kérdés belügy, amibe külföldieknek nincs joguk beavatkozni. Továbbá úgy vélekednek, hogy bár fontosak Japán bilaterális kapcsolatai Kínával és Koreával, de a két ország ürügyként használja a szentély ügyét a hazai nacionalizmus erősítésére. Érdekes módon a legnagyobb ellenzéki politikai erő, a Japán Demokrata Párt is támogatja a látogatásokat.

²⁷ „A kjúsenpan jaszukuni gósi sóvatenno ga fukai-kan – szanpai csusi „szore ga vatasi no kokoroda” moto Kunaicsou csókan 88-nen, hacugen o memo” <https://www.knak.jp/munikai/FYI/emperor-yasukuni.htm> (Letöltés: 2024. október 22.)

²⁸ Ryu: The Yasukuni Controversy, 714–715.

²⁹ Breen: The Dead and the Living in the Land of Peace, 88–90.

³⁰ Ryu: The Yasukuni Controversy, 715.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a Jaszukuni-szentély problémája a japán belpolitikában az egyre fokozódó konzervatív nacionalizmus fokozódásának indikátora.³¹

Viszont, ahogy említettem, a miniszterelnöki látogatás ellenkezik azzal az alkotmányos elvvel, hogy a politikának és a vallásnak függetlennek kell lennie egymástól, amiről már a Meidzsi-alkotmány is rendelkezett a 19. században. Eszerint az állam nem támogathat egyetlen vallást sem. Ugyanakkor a látogatások azt sugallják, hogy az állam favorizálja a sintót. Ezzel kapcsolatban több bírósági döntés is született, amelyek kimondják, a hivatalos miniszterelnöki látogatások alkotmányellenesek. Ennek eredményeképpen Koizumi látogatásai 2005 után privát látogatásoknak minősültek. Az alkotmányos probléma jobban érdekelt a japán politikusokat, mint a külfölddel való kapcsolat.³²

A politikai eliten belüli ellentmondásnak talán a legszembetűnőbb példája, hogy amikor 1995-ben az épp kormányon lévő Szocialista Párt miniszterelnöke *Murajama Tomiicsi* (村山富市) szavazást kezdeményezett arról, hogy nyilvános bocsánatkérést intézzenek-e Kína és Korea felé, válaszul az LDP több tagja is látogatást tett a szentélyben. Majd Murajama hivatalos bocsánatkérése – ami az első alkalom volt a mindenkori japán politikai vezetés részéről – után egy órával az LDP közleményt adott ki, melyben azt ugyan elismerte, hogy szükséges a múltból tanulni, de a szöveg közvetlen bocsánatkérést nem tartalmazott és a kompenzáció kérdését sem firtatta, ellenben hálát mondott azoknak a hősöknek, akik a hazáért veszítették életüket.³³

A harmadik szempont a japán fiatalok hazafiságának hiánya. A miniszterelnöki látogatások erősítették a konzervatív, nacionalista nézeteket, főleg az oktatásban. Az új oktatási alaptörvényt, mely az addigiaknál sokkal hazafiasabb oktatáspolitikát vezetett be, 2006. december 22.-én iktatták törvénybe. Ez kimondta, hogy engedélyezett a jobboldali történelemkönyvek használata, habár ezzel a legtöbb oktatási intézmény nem élt. Továbbá szorgalmazta a Júsúkan Múzeum oktatási célokra történő használatát. Éppen az ilyen intézkedések miatt merül fel a külföldben a gyanú, hogy Japán „nem érti a saját múltját”.³⁴

A nemzetközi megítélés központjában természetesen az A-kategóriás háborús bűnösök állnak, de emellett jelentős szerepe van a Jaszukuni-szentély szimbolikájának is. Mindkét problémakör jelentősen befolyásolja Japán kétoldalú kapcsolatait Kínával és Dél-Koreával. Ugyanis mindkét kelet-ázsiai országban úgy tekintenek a Jaszukunira, mint ablakra, amelyen

³¹ Ryu: *The Yasukuni Controversy*, 711.

³² Uo., 714.

³³ John Nelson: *Social Memory as Ritual Practice: Commemorating Spirits of the Military Dead at Yasukuni Shinto Shrine in The Journal of Asian Studies*, LXII. évf., 2003/2, 457.

³⁴ Ryu: *The Yasukuni Controversy*, 714.

keresztül ráláthatunk Japán önértelmezésére az agresszióval átítatott történelméről.³⁵ Mind Kínában, mind Dél-Koreában az az általános vélemény, hogy a háborús bűnösök bejegyzése és a politikai elit általi hivatalos tiszteletadás befolyással van arra, hogy a mai japán lakosság hogyan értelmezi a múltat. Végző soron ez az oka annak, hogy a japán múltértelmezés merőben különbözik a kínai és a koreai felfogástól.³⁶ A két ország hivatalos álláspontja szerint a többi háborús halott nem problematikus, mivel ők is áldozatnak tekinthetők. De a tizennégy A-kategóriás háborús bűnös az ő szemükben a háború alatti japán vezetést képviseli, akik felelősséggel tartoznak sok koreai, kínai és japán civil haláláért. Szerintük tehát az A-kategóriás háborús bűnösök nevének szentélyben történő feljegyzése egyben a japán háborús bűnök relativizálását és végző soron igazolását szolgálja.

A Japán és Kína közötti konfliktus másik forrása a Júsúkan Múzeum, amely a második világháborút felszabadító háborúként mutatja be, amelyben Japán nem agresszorként vett részt, hanem jogos önvédelmet gyakorolt.³⁷ A múzeum egyáltalán nem emlékezik meg az ellenségről, viszont dicséri a japán katonák hősiességét. Az egykor Japánnal szembenálló országok szemszögéből elfogadhatatlan, hogy a japán miniszterelnök egy ilyen múzeum létezését támogatja. Ryu tanulmányának írásakor a Júsúkan Múzeum tárlatát éppen átalakították, és bár az új kiállítás kicsit más narratívát mutat be, alapvető mondanivalója nem sokat változott.³⁸ A Júsúkanban még inkább tetten érhető a történelmi emlékezetre vonatkozó „szelektív memória”, amit maga a Jaszukuni-szentély is képvisel.³⁹ A múzeummal a későbbiekben bővebben is foglalkozom.

Amit kevesen tudnak, hogy míg külföldön a politikusok látogatásai csak az első hivatalos miniszterelnöki látogatás óta korbácsolnak indulatokat – ez volt Nakaszono 1985-ös látogatása, amelyre a második világháborús vereség 40. évfordulója alkalmából került sor –, belföldön, a japán lakosság körében már a beiktatás hírének megjelenése óta felháborodást keltettek a politikai elit szentélyben tett látogatásai. Az ellentét először 2001–2006 között csúcsosodott ki, amikor Koizumi Dzsunicsiro (小泉 純一郎) miniszterelnöksége minden évében tiszteletét tette a szentélyben. A látogatások élénk nemzetközi visszhangja következtében az őt kormányfőként követő Abe Sinzó (安倍 晋三) (az első ciklusában), Fukuda Jaszuo (福田 康夫) és Aszó Taró

³⁵ Ryu: *The Yasukuni Controversy*, 709-710.

³⁶ Uo., 711.

³⁷ Uo., 711.

³⁸ Shaun O'Dwyer: *The Yasukuni Shrine and the Competing Patriotic Pasts of East Asia*, *History and Memory*, XXII. évf., 2010/2, 151.

³⁹ Kami: hős, aki a császárt szolgálta. Lehetőség sincs arra, hogy az elhunyt nem volt hős, hanem rossz vagy erőszakos.

(麻生 太郎) kerülték a szentély látogatását. Bár Aszó véleménye szerint a miniszterelnöknek igenis joga és kötelessége megemlékezni az ország hőseiről, miniszterelnöksége alatt mégsem tett látogatást a Jaszukuniban, csak 2009-ben, a tavaszi fesztivál alkalmával, ám ez a gesztus is nagy felzúdulást keltett külföldön.⁴⁰ Abe Sinzó 2013-as szentélylátogatásának következtében a 2013-as és a 2014-es év újabb hullámvölgyet jelentett, majd csitulni látszottak a kedélyek. Az elkövetkező években a miniszterelnök került a szentély felkérését.

Felmerül a kérdés, hogy mitől függ, miként reagál a japán kormány a külföldi követelésekre? 1985 óta, Koizumi miniszterelnökségét leszámítva, csupán kevés esetben fordult elő, hogy a mindenkor japán miniszterelnök hivatalos látogatást tett a Jaszukuni-szentélyben. Cheung meglátása szerint a politikai vezetés attitűdjét a külföldi nyomással szemben egyszerűen a belpolitikai helyzet határozza meg. Általában véve a politikusokat jobban befolyásolja belföldi megítélésük, mint az, hogy a külföld miként látja őket. Egy demokratikus beállítottságú országban a választók megtartása a legfontosabb, ezért szubjektív, hogy mit tekintünk jó és rossz politikának. Tehát a valódi cél a belpolitikai túlélés és a Jaszukuni-szentély kapcsán is a japánokra oly jellemző pragmatizmus érvényesül.⁴¹

Kína és Korea szerint a szentély ügye nem Japán belügye, hanem annak próbaköve, hogy Japán hogyan vélekedik múltbeli agressziójáról. Kína abszolút elfogadhatatlannak tartja a miniszterelnöki látogatásokat, minden alkalommal követeli, hogy a szigetország nézzon szembe a múltjával és egyértelműen szakítson a militarizmussal.⁴² A japán válasz a vádakra és követelésekre Koizumi első látogatása óta mindig ugyanaz volt: a látogatások célja a halottak gyászolása, nem pedig a háborús bűnösök dicsőítése vagy felmentése. A látogatás a japán álláspont szerint az egyik mód annak felismerésére, hogy a japán jólét a háborúban meghalt áldozathozatalának köszönhető. Tehát nem úgy értelmezendő, mint az ázsiai szomszédok érzelmeinek felkorbácsolására irányuló erőfeszítés. A halottak előtt le kell róni a tiszteletet, még akkor is, ha az A-kategóriás háborús bűnösök helyzetén az állam nem tud változtatni, hiszen a szentély privát létesítmény, és az államnak ebbe semmi beleszólása nincsen. Végül az is az érvek között szerepel, hogy a látogatások nem egyes, független lelkek előtt tisztelegnek, hanem a háború összes halottjának szelleme előtt.⁴³

⁴⁰ Mullins: How Yasukuni Shrine Survived, 90.

⁴¹ Cheung: Understanding Yasukuni, 121-125

⁴² China urges Japan to make clean break with militarism

<https://english.cctv.com/2022/04/22/ARTITIXXjZzyYZ4Npqp4D57220422.shtml> (Letöltés: 2024. szeptember 16.)

⁴³ Ryu: The Yasukuni Controversy, 713.

Tagadhatatlanul súlyos kérdések ezek, amelyekre valószínűleg csak a jövő ad majd választ. Kisebb-nagyobb előrelépések már történtek a Jaszukuni-kérdéssel kapcsolatban, de lényegi változást nem tapasztalhattunk ez elmúlt évtizedek folyamán. Ilyen előrelépésnek nevezhető a Júsúkan Múzeum tárlatának 2007-es átépítése, amely még ma is problémásnak mondható, de mutat bizonyos fokú kompromisszumra való hajlamot a japán fél részéről.

Dolgozatom második felében az imént említett Júsúkan Múzeummal szeretnék kissé behatóbban foglalkozni, hiszen az elmúlt évek folyamán a szentély mellett a múzeumot is számtalan támadás és kritika érte „hiteltelen” történelemábrázolása miatt. Emellett összevetem a múzeum kiállításának anyagát és az amögött rejlő mondanivalót a pekingi Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum (中国人民革命军事博物馆) történelemszemléletével.

A Júsúkan Múzeum (遊就館)

A Júsúkan Múzeum (遊就館 „Vándor hősök csarnoka”) először 1882. február 25-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. A név a múzeum azon törekvését tükrözi, hogy bemutassa azoknak a hősöknek történetét, akik életüket áldozták fel hazájukért, ezzel példát mutatva a jövő nemzedékek számára. A Szacuma-lázadás végére elkészült múzeum eredeti célja az volt, hogy tisztelegjen a Jaszukuni-szentélyben lakozó kamik előtt, továbbá bemutassa Japán ősi fegyvereit és vértjeit.⁴⁴ A 20. századra azonban a Júsúkan a japán militarizmus szimbólumává vált.

A múzeum a csendes-óceáni háború idején rendkívüli népszerűségnek örvendett. A japán lakosság java ugyanis támogatta a birodalmi expanziós törekvéseket, mert abban látták a kiutat a gazdasági válságból. 1923-ban a nagy kantói földrengés során az épület nagy része elpusztult, ezért ideiglenes kiállítást rendeztek be. Az újjáépítést követően a múzeum 1932. április 26-án ismét megnyitotta kapuit. Két évvel később egy újabb épülettel, a Kokubokannal (國防館 „Nemzetvédelmi Csarnok”) bővítették. A Kokubokan interaktív kiállítótér volt, ahol a látogatók kipróbálhatták, milyen a modern hadviselés, többek között beülhettek egy bombázó pilótafülkéjébe és rádióvezérléssel irányíthattak egy miniatűr harcocsit. A Kokubokan fénypontja a „gáz-élményszoba” volt, ahol a látogatók egy könnygázzal töltött szobában tartózkodtak, természetesen gázmaszkot viselve. Talán nem meglepő, hogy a múzeum rendkívüli népszerűsége tett szert, elsősorban a fiúgyermekek és fiatal felnőttek körében. A múzeum az 1930-as évek első felében évente több mint félmillió látogatót fogadott. Ez a szám

⁴⁴ „Jaszukuni dzsindzsa – Júsúkan kannai no go annai”,
https://www.yasukuni.or.jp/assets/pdf/yusyukan/yushukan_pamphlet.pdf (Letöltés: 2024. október 25.)

1938-ra közel háromszorosára duzzadt, míg 1940-ben közel 1,9 millió ember látogatott el oda, jelentős százalékuk diák.⁴⁵

A háborús vereséget követően elsősorban a megszálló csapatok nyomására a múzeum és a Kokubokan bezárásra került. Hirosima és Nagaszaki borzalmait követően, a megszállás évtizedei alatt a japán lakosság körében egyre erősödött a béke iránti vágy, valamint annak felismerése, hogy Japán mit is követett el a háború évei alatt. Sorra jelentek meg olyan múzeumok és emlékhelyek, amelyek a borzalmakra igyekeznek felhívni a figyelmet. Ilyen például a Hirosimai Béke Emlékmúzeum és az 1994-ben, a japán háborús bűnök megismertetéséért küzdő Oka Maszaharu miniszter emlékére emelt Nagaszaki Béke Emlékmúzeum. Míg előbbi az atombomba következményeiről és a béke fontosságáról emlékezik meg, addig utóbbi a kínai és koreai kényszermunkásokra és prostitúcióra kényszerített nőkre, valamint a Kínában és Ázsia más részein elkövetett japán atrocitásokra hivatott emlékeztetni a látogatókat. A békemúzeumok mindmáig virágkorukat élik, évente közel tízszer annyi látogató érkezik például a Hirosimai Béke Emlékmúzeumba, mint a Júsúkanba. Ugyanez a tendencia figyelhető meg a figyelemfelhívó célú múzeumok esetében is.⁴⁶ Sőt önkéntesek egy csoportja még a Jaszukuni-szentélyben – ideértve a Júsúkan Múzeumot – is rendszeresen vezet nem hivatalos túrákat. Ők a japán militarizmus történetének egy másik, sokkal sötétebb oldalát mutatják be a látogatóknak, ezáltal felhívva a figyelmet a háborús bűnökre és a háborús múlt más, sokkal borzalmasabb aspektusaira.⁴⁷

1986-ban a Júsúkan Múzeumot újranyitották, ám a kiállítás nem csak, hogy nem bizonyult népszerűnek, de Kína és az Egyesült Államok részéről megrökönyödést keltett. Például azért, mert többek között olyan, a háborús felelősséget hárító állítások tűntek fel benne, mint „Roosevelt elnök kényszerítette Japánt a háború megkezdésére a gazdasági újjáépítés érdekében”, vagy hogy Nankingban nem történt vérengzés. Ennek ellenére 2002-ben újabb bővítéseket hajtottak végre a múzeumon, melynek költségét a szentély támogatói által összeadott pénzből fedezték. A kiállításon hatalmas üvegfelületek láthatók, amelyek a tisztaságot hivatottak szimbolizálni. De a mögöttük rejlő mondanivaló mit sem változott: egyrészt hogy nincs nagyobb dicsőség, mint meghalni a császáráért és a hazáért, másrészt hogy a háborús halottak áldozata az az alap, amelyre a háború utáni Japán békéje és jóléte épült. A kiállítás anyagában rendkívüli hangsúlyt kaptak a különböző öngyilkos akciókhoz használt

⁴⁵ Takashi Yoshida: *Revising the Past, Complicating the Future: The Yushukan War Museum in Modern Japanese History*, *The Asia-Pacific Journal*, V. évf., 2007/12, 2–3.

⁴⁶ Yoshida: *Revising the Past*, 5.

⁴⁷ Kirk A. Denton: *Exhibiting the Past. Historical Memory and the Politics of Museums in Postsocialist China*, Honolulu, University of Hawai'i Press, 2014, 118.

eszközök, melyek a háború végi utolsó, elkeseredett támadások főszereplői voltak. Ugyanakkor számtalan búcsúlevél, személyes üzenet is megjelenítésre került, ezzel mutatva a japán katonák elszántságát és hazaszeretetét. A kiállítási tárgyak a császárért, a hazáért való önfeláldozás dicsőségét hirdették. A múzeum nem hagyott helyet a militarizmus árnyoldala és az elvesztegetett életek feletti töprengésnek. A Júsúkanban nem kapnak helyet Japán ellenségei, sem a japán agresszió áldozatai, sem pedig a Japánt legyőző haderők. A kiállítás arra ösztönöz, hogy a látogató emlékezzen a japán harcosokra, akik dicsőséges csatákban veszítették életüket. Semmi más nem számít.⁴⁸

A 2000-es évek közepén a japán–kínai kapcsolatok javulásával a Jaszukuni-szentély történelemszemléletét népszerűsítő Júsúkan Múzeumban is változások történtek. Hazai és nemzetközi kritikák hatására a kiállítást átdolgozták, az új kiállítást 2007. január 1-jétől tekinthette meg a nagyközönség. Az átalakítás során felülvizsgálták az összes kiállítási tárgyat, a tárgyak leírását és a történelmi ismertetőket. Átfogalmazták többek között a Rooseveltről szóló feliratot és a nankingi „incidenssel” kapcsolatos leírások nagy részét. Számtalan jelentősnek mondható változtatás történt, de az alapkonceptió lényegében változatlan maradt. A kiállítás a Japán által vívott háborút önvédelemnek állítja be. Azt sugallja, hogy a háború célja az ázsiai népek felszabadítása volt a nyugati hatalmak elnyomása alól. Az „invázió” szót még csak nem is használják. Az összecsapások elnevezésekor tudatosan alkalmazták a *jihen* (事変) azaz incidens kifejezést, mert a korabeli politikai vezetés nem kívánta beismerni, hogy Japán mint agresszor lépett fel. Ráadásul a kifejezés egyben csökkenti az események súlyát. Az emberáldozatok számát csupán a két atombomba esetében konkretizálták – 200 000 fő Hirosimában és 80 000 fő Nagaszakiban –, de sehol sem említik, hogy maga a háború hány áldozatot szedett. Nincs szó invázióról vagy gyarmati uralomról, ez a típusú szelektív emlékezet mindmáig tetten érhető.⁴⁹

Lin Fangcheng (林芳誠) tajvani muzeológus 2017-ben és 2018-ban ellátogatott a Júsúkan Múzeumba, majd tapasztalatait megosztotta az olvasóközönséggel. Mint írja, a kiállítást a „A harcos szíve” (武人の心) elnevezésű terem nyitja meg, ahol két marsallkard van felfüggesztve. A teremben olvasható egy dal szövege, amely arról szól, hogy miként vált a hagyományos japán szamuráj szellemiség modern katonai erkölccsé, és hogy a harcosok miként áldozták életüket a császárért és a hazáért. Ezt követően a csendes-óceáni háború emlékeit feldolgozó terembe lépve a szemlélő nyomon követheti a japán hadsereg sikereit. A bukott ütközetek és a csendes-

⁴⁸ Breen: *The Dead and the Living in the Land of Peace*, 88–92.

⁴⁹ Haszegava Dzsunicsi: „Hjógen kaetaga rekishikan aratamezu Jaszukunidzsindzsa Júsúkan ga tenji o icsibu te naosi”, <https://www.jcfa-net.gr.jp/shinbun/2007/070125.html> (Letöltés: 2024. október 27.)

óceáni visszavonulás alig kapnak teret. Igazán lesújtónak a terem végében elhelyezett fotókat tekinti, amelyek a később halálba induló fiatalok talán utolsó mosolyát örökítik meg. Ahogy fogalmaz: „ezeknek a gyilkosnak tartott harcosoknak volt egy vidám oldaluk is”. A kiállítást végül az öngyilkos harcosok emlékeit őrző terem zárja. Összegzésében úgy fogalmaz:

[e]gy ilyen, látszólag az igazságosságot képviselő, mégis rendkívül komplikált múzeumban állva az emberben kavarnak a gondolatok és az érzések [...] Ahogy a japán kormány következetesen kétértelmű hozzáállást tanúsít a második világháborúval kapcsolatban, úgy a Júsúkan Múzeum is a látogatókra bízva a háború megítélését, lehetőséget adva mindenkinek a saját értelmezés kialakítására.⁵⁰

Tagadhatatlan, hogy a Júsúkan által képviselt szemlélet bánthatja a kínaiak személyes és nemzeti érzéseit, éljenek akár a szárazföldi Kínában, akár a Tajvani-szoros másik oldalán, de túlzás lenne azt állítani, hogy a hasonló jellegű (elsősorban) állami fenntartású kínai múzeumokról nem mondható el ugyanez. A következőkben azt kívánom röviden szemeltetni, hogy a pekingi Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum miként mutatja be saját, militarizmushoz kötődő emlékeit.

A Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum (中国人民革命军事博物馆)

A múzeum megépítéséről a Kínai Kommunista Párt Központi Katonai Bizottsága döntött 1958-ban. 1959. március 12-én a múzeum *Peng Dehuai* (彭德怀) honvédelmi miniszter javaslatára Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum (a továbbiakban: Hadtörténeti Múzeum) nevet kapta, a főbejárat feletti tábla feliratát a múzeum nevével pedig maga *Mao Zedong* (毛泽东) készítette el. Az épület a pekingi *Tiananmen* (天安门) tértől nyugatra, a *Chang'an* sugárút (长安街) és a *Fuxing* utca (复兴路) sarkán helyezkedik el. A múzeum egyike volt a „tíz nagy épület” (*Shi da jianzhu* 十大建筑) projektnek, amelyet a Kínai Népköztársaság megalapításának tizedik évfordulójára, 1959. október 1-re építettek fel.⁵¹

Mielőtt az új múzeum kiállítása a nagyközönség előtt is megnyitotta volna kapuit, a tárlatot megtekintették a legfelső párt-, állami katonai vezetők, többek között *Zhou Enlai* (周恩来), *Zhu De* (朱德), *Deng Xiaoping* (邓小平), *Liu Bochong* (刘伯承), *He Long* (贺龙), *Chen Yi* (陈毅), *Luo Ronghuan* (罗荣桓), *Nie Rongzhen* (聂荣臻), *Xu Xiangqian* (徐向前), *Ye Jianying* (叶剑

⁵⁰ Lin Fangcheng: „Bowuguan de zhanzheng yu jiyi zhanshi: Riben Youjiuguan yu Zhilan Tegong Pinghe Huiguan”, shang, https://beta.nmp.gov.tw/enews/no367/page_02.html (Letöltés: 2024. október 27.) (a kiemelt részek saját fordítások)

⁵¹ Guo Dehe – Peng Quansheng: *Zoujin Zhongguo Renmin Geming Junshi Bowuguan*, shang-xia, Beijing, Bingqi Gongye, 2003, 1.

英), és javaslatokat tettek a kiállítás tartalmát illetően. A múzeum munkatársai a vezetők javaslatai alapján elvégezték a szükséges átalakításokat.⁵² Ezek a munkálatok 1959 októberétől egészen 1960 augusztusáig tartottak.⁵³ Az előkészületek tehát körültekintőek voltak, és a kínai vezetés mindent elkövetett, hogy a múzeum a megfelelő üzenetet juttassa el a látogatóknak.

A múzeum nemcsak gigászi méreteivel és 60 000 négyzetméteres kiállítóterével emelkedik ki a többi hasonló tematikájú kínai múzeum közül, hanem kiemelt helyzete miatt leginkább ez tekinthető a Kínai Népköztársaság hivatalos hadtörténeti bemutatóhelyének.⁵⁴ A 94,7 méter magas központi épület csúcsán a Népi Felszabadító Hadsereg hat méteres, aranyozott jelképe található. A főbejárat két oldalán a hadsereg, a haditengerészet és a légierő katonái, valamint férfi és női milicisták csoportjainak szobra áll, míg a főbejárat fölött mindmáig a Mao Zedong kézírását viselő bronztablán olvasható a múzeum neve.⁵⁵

A főkapun belépve a látogató Mao hatalmas szobrával találja szembe magát. Az előcsarnok a szocialista történelmi narratíva rövid összefoglalóját mutatja be. Körben a falakon hatalmas olajfestmények és fotók láthatók a modern kínai történelem nagy pillanatairól, a forradalmi múlttól egészen a modern idők vívmányaiig, a kínai műholdak felbocsájtásáig, bemutatva azt a hatalmas technikai fejlődést, ami Kínában az elmúlt közel két évszázadban végbement.⁵⁶

A múzeum kiállításai a Mao Zedong 1976-os halálát követő időszakban jelentősen átalakultak. 1959–60-ban, a múzeum kialakításakor ugyanis fénykorát élte a maoista ideológia, amelynek központjában a tömegek mozgósítása és az osztályharc állt, így ennek ábrázolása a Hadtörténeti Múzeum tárlatában is jelentős hangsúlyt kapott. Az 1978-as és 1981-es felülvizsgálatok és átalakítások során a baloldali, maoista szemlélet javarészt eltűnt, Mao Zedong katonai és ideológiai vezető szerepét azonban sosem kérdőjelezték meg. A Mao által vezetett a kínai forradalom mindmáig a történeti elbeszélés középpontjában áll.⁵⁷ A Japánnal szembeni ellenállás pedig kiemelt szerepet játszott a forradalom maoista narratívájában, amely egy gyengébb nemzet hősiegy győzelmét hangsúlyozza a sokkal erősebb ellenséggel szemben.⁵⁸

A Kína modern történetét bemutató tárlat az ópiumháborúktól kezdve napjainkig mutatja be a modern harcászat fejlődésének kulcsmozzanatait. A 19. század közepétől a második világháború végéig terjedő „nemzeti szégyen” (国耻) évszázadát bemutató rész hangsúlyozza a nyugati és japán imperializmus okozta nemzeti megaláztatást. A Kínai Kommunista Párt

⁵² Guo – Peng: Zoujin Zhongguo Renmin, 1–2.

⁵³ Denton: Exhibiting the Past, 123.

⁵⁴ Uo., 118.

⁵⁵ Guo – Peng: Zoujin Zhongguo. 1.

⁵⁶ Denton: Exhibiting the Past, 126.

⁵⁷ Uo., 123–124.

⁵⁸ Uo., 120.

(KKP) 1921-es megalakulását követő időszak történetét bemutató rész kiemeli a párt szerepét a kínai nép felszabadításában, majd ismerteti a szocializmus építésének pozitív hozadékait a Mao-korszakban, valamint Kína látványos felemelkedését a sajátosan kínai színezetű szocializmusnak (中国特色社会主义) köszönhetően. A narratíva középpontjában a KKP áll, amely nemcsak az imperialista elnyomás leküzdésének élharcosa volt, hanem az ország felemelkedése is a pártnak köszönhető.⁵⁹

A Hadtörténeti Múzeum életében nagy változást hozott az 1989-es Tiananmen téri diáktüntetés véres leverése. Az események következtében a múzeumok és emlékhelyek a vezetés figyelmének középpontjába kerültek, hiszen pártkörökben egyre nagyobb teret nyert az a felfogás, hogy a szocialista értékek hanyatlása közvetlenül vezetett a tömeges elégedetlenség 1989-es megnyilvánulásához. Ezt pedig valahogy ellensúlyozni kellett.

Ahogy a lakosság elvesztette a szocializmusba vetett hitét, az állam azonnali lépéseket tett annak érdekében, hogy a kínai embereket emlékeztesse a Japántól elszenvedett megaláztatás évtizedeire és az ellenállók hősiességére.⁶⁰ Azáltal, hogy „új” ellenséget állítottak a lakosság elé, elterelheték a figyelmet a fennálló problémákról. Ez a világ minden táján működő és gyakorta alkalmazott politikai gyakorlat. Főleg tekintélyelvű rendszerekben a történelemoktatásnak és a múlt reprezentációjának három fő funkciója van: egységesíteni a nemzetet, a társadalmi elégedetlenségeket egy meghatározott belső vagy külső ellenség irányába terelni, valamint legitimálni az aktuális politikai rendszert azáltal, hogy hangsúlyozzák szerepét a nemzetépítés kulcsmozzanataiban. Japán múltbeli agressziójának nyers, dokumentumokkal, eredeti tárgyakkal, fényképekkel, modern audiovizuális eszközök felhasználásával történő bemutatása, a múltbeli elnyomás és a bátor elődök ellenállásának ábrázolása éppen megfelelő eszköznek bizonyult erre.⁶¹ Ahogy Trebitsch és Feng fogalmaztak:

A kínai nemzeti identitás erősítésének máig egyik legfontosabb tartalmi eleme a japán megszállókkal szemben tizennégy éven át folytatott, súlyos áldozatokkal járó ellenállás és háború, valamint az agresszió felett aratott végső győzelem. [...] A történelmi emlékhelyek, múzeumok országszerte a háborús megemlékezések állandó színhelyei; a filmek, tévésorozatok, regények a hétköznapi történelmi emlékezet ébren tartói.⁶²

⁵⁹ Denton: Exhibiting the Past, 1.

⁶⁰ Uo., 21.

⁶¹ O'Dwyer: The Yasukuni Shrine, 167.

⁶² Trebitsch Péter – Feng Lijuan: A Japán-ellenes háború emlékezete mint a hatalmi legitimáció forrása a Kínai Népköztársaságban, Világtörténet 10. (42.) évfolyam 2020. 4. 605.

Ahogy a nacionalizmus mint központi ideológia előtérbe került, a múzeumi kiállítások is mindinkább nacionalista színezetet kaptak. A fókuszba a régmúlt nagyszerűsége és a modern nemzetállam dicsőséges felemelkedése került. A friss nézőpont hozzájárult az összetartozás érzésének erősítéséhez a lakosság körében. Ismét hangsúlyossá vált a hazafias nevelés fontossága.⁶³

A Hadtörténeti Múzeum kiállításainak esetében fontos megemlíteni, hogy a tárlat nem sok figyelmet fordít a katonák valódi életére, esetleges tragikus sorsukra. A harc és a halál is dicsőséges. Úgy tekintenek rá, mint a nemzet ügyéhez való hozzájárulásra. A múzeum soha nem ébreszt a látogatóban semmi kétséget a háborúval kapcsolatban. Bár a japánok által elkövetett atrocitásokat ábrázolják, ezeknek annyi a szerepe, hogy igazolják Kína felháborodását. A háború heroikus és dicső. A Hadtörténeti Múzeum festményei a történelem idealizált, hősi és magasztos képét mutatják be.⁶⁴

Ugyanez a mentalitás tükröződik a múzeum által kibocsátott múzeumkatalógus oldalain is. Guo és Peng munkájában a múzeumban őrzött tárgyak tematikus bemutatását olvashatjuk. A katalógus minden tárgyhoz elmesél egy hősi történetet. Több esetben a tárgy eredeti tulajdonosa a harcok során elhunyt, ám minden esetben valami hősi cselekedet közben, amellyel teljes osztagát vagy akár az egész országot is megóvta a japán veszedelemtől.⁶⁵

Az egyik ilyen történet remekül tükrözi, hogy a kiállítás miként mutatja be a háború időszakában szolgálatot teljesítő katonák mentalitását. A Hadtörténeti Múzeum kiállításán ugyanis látható egy vaskampó, amelyet *Dong Cunrui* (董存瑞 1929–1948) trófeaként őrzött meg. Dong tízéves alig múlt, amikor 1940-ben csatlakozott a helyi ifjúsági csapathoz, amelynek később vezetőjévé választották, 14 éves korában pedig csatlakozott a milícia önvédelmi szakaszához. A csapat feladata az volt, hogy elvágja az ellenség telefonvonalait, így megsüketítse és megvakítsa az ellenséget, és előkészítse a főerő számára a lehetőséget a japánok öt állásának lerombolására. Dong Cunrui 1948-ban, a *Guomindang* (中国国民党) elleni polgárháborúban halt hősi halált. Amikor csapata tűzharcba került az ellenséges erőkkkel, Dong, hogy társait megvédje, egy adag robbanóanyaggal megpróbálta felrobbantani az egyik bunkert, de mivel nem tudta megfelelően elhelyezni a robbanóanyagot, saját magát is felrobbantotta inkább a siker érdekében. Később posztumusz háborús hősnek kiáltották ki, és egykori

⁶³ Denton: *Exhibiting the Past*, 21.

⁶⁴ Uo., 131.

⁶⁵ Guo – Peng: *Zoujin Zhongguo renmin*, 47–446.

szakaszát róla nevezték el. A polgárháború után egy középiskola viselte a nevét, valamint emlékművet állítottak neki.⁶⁶

Egy másik történet szintén a polgárháború idején játszódik, amikor a Népi Felszabadító Hadsereg egyik szakasza támadást indított Luoyang városa ellen. A 3. század parancsnoka egy apró épületbe vezette embereit, ahonnan a tulajdonos ijedten menekült, siettében nagy rendetlenséget és egy órát hagyott hátra. A katonák rendet raktak a házban, de az órához nem nyúltak, hiszen mások tulajdonának védelme a szívügyük volt. Csak összepakolták a házban lévő dolgokat, szépen elrendezték őket, és megpihentek. Eltelt néhány nap, és amikor az épület tulajdonosa visszatért, a házat gyönyörű rendben találta, az órát pedig ugyanott, ahol hátrahagyta. A sereg tagjai tökéletes úriemberként viselkedtek.⁶⁷

Az efféle hősiess történetek bemutatása mellett ugyanakkor a Hadtörténeti Múzeum kiállításai nem emlékeznek meg a korabeli kínai történelem tragikus eseményeiről, amelyekért sok esetben maga a kínai vezetés volt a felelős. Ilyenek voltak például a földbirtokosok elleni atrocitások és az értelmiségiek körében végrehajtott tisztogatások. Szintén nem szerepel a kiállításon a „nagy ugrás” (*da yuejin* 大跃进) program következtében kialakult éhínség, a Tiananmen téri vérengzésről, és a hadsereg abban betöltött szerepéről nem is beszélve. Hiszen épp az a Népi Felszabadítási Hadsereg volt a felelős megannyi munkás és idealista fiatal haláláért, amelynek éppen a megvédésük lett volna a feladata. Az eset egyetlen következménye, hogy bár az 1990-es évek elején a párt igyekezett helyreállítani a hadsereg hírnevét, de 1989 utáni nem született egyetlen olyan kiállítás sem, amely dicsőítette volna a Népi Felszabadítási Hadsereget.⁶⁸ Viszont a pekingi Hadtörténeti Múzeumban a korábbi, hadsereget magasztaló elbeszélésmód továbbra is fennmaradt.

A múzeum sikere töretlen. Az intézmény évente több mint 2 millió látogatót fogad. 2015-ben az őszi nemzeti ünnep idején több mint 66 ezer látogató érkezett a Hadtörténeti Múzeumba, ez naponta átlagosan 9500 látogatót jelentett. A múzeum fontos szerepet játszik az oktatásban, és számos ismertető programot kínál. Ilyen például a gyerekek körében rendkívül népszerű „Kis repülőgéphordozó-tervező” (小小航母设计师) elnevezésű program. Ennek során a gyerekek bepillantást nyerhetnek a hadsereghez kapcsolódó tudományos és műszaki ismeretekbe is.⁶⁹

⁶⁶ Guo – Peng: *Zoujin Zhongguo Renmin*, 228–229.

⁶⁷ Uo., 227.

⁶⁸ Denton: *Exhibiting the Past*, 123–124.

⁶⁹ Ye Xiaonan – Liu Yixuan: „Rong duocai junshi wenhua – junbo meinian xiyin daliang guanzhong”, <http://paper.people.com.cn/rmrbhwb/page/2015-11/14/08/rmrbhwb2015111408.pdf> (Utolsó letöltés: 2024. december 31.)

Nacionalizmus és hősiesség a Júsúkan Múzeum és a pekingi Hadtörténeti Múzeum kiállításain

A tokiói Júsúkan Múzeum és a pekingi Hadtörténeti Múzeum kiállításainak bemutatását követően a következő oldalakon a két múzeum kiállításainak mondanivalóját és történelemszemléletét vetem össze. Ahogy arról korábban említést tettem, a Júsúkan Múzeumot gyakorta éri az a vád, hogy a kiállítási anyagában egyfajta „szelektív memória” érvényesül. Ugyanez a kritika a pekingi Hadtörténeti Múzeummal szemben elmarad, holott sok politikailag és/vagy társadalmilag kényes téma említését elmulasztja. Több kutató, köztük Denton és Oakeshott régóta vizsgálja a történeti múzeumoknak a történelmi emlékezet alakításában betöltött szerepét. Denton megállapítja, hogy még Kínában sem csak egyféle történeti narratíva létezik. Megkülönböztethető például a „hivatalos” és a „helyi” emlékezet, előbbi az államhoz, utóbbi pedig egyénekhez vagy kis helyi közösségekhez köthető. Ráadásul a soknemzetiségű Kínában a különböző etnikai és társadalmi csoportokban is eltérő érzelmi reakciót válthat ki egy-egy történelmi helyszín vagy múzeum anyaga. Ugyanez a múltbeli esemény tehát más és más narratívában mesélhető el, attól függően, hogy ki ábrázolja és kinek szól.⁷⁰

Oakeshott szerint a történelem ismeretének az a célja, hogy napjaink világát a múltból kiindulva értesse meg. Történelemfelfogásában a „történelmi múlt” az, amit a történészek akkor tapasztalnak meg, amikor a jelenben létező fizikai mementókat, tanúvallomásokat és írott forrásokat vizsgálják, és ezekből evidens következtetéseket vonnak le a múltra vonatkozóan. A történelmi tény a történész következtéseinek és végsősoron saját megítélésének a végeredménye, melyekhez gondolati úton jut el, az olvasót pedig a bizonyítékok sarkallják arra, hogy valós történelemként elfogadják.⁷¹ Oakeshott 1933-ban írott művében tehát szétválasztja a „gyakorlati” és az „elhitt” múltat. Mindez bizonyos fogalmi rokonságot mutat a kortárs történészek „kollektív emlékezet” fogalmával. Összességében megállapíthatjuk, hogy a múlt elbeszélése nem önmagáért, hanem bizonyos politikai, erkölcsi vagy vallási meggyőződések és célok szolgálatában alakul ki. Például a hazafias múlt, a hazafias emlékezet célja, hogy fokozza a nemzetért elhunytak iránti tiszteletet és megbecsülést, és hogy a látottakat a szemlélő úgy élje meg, mint személyes múltat.⁷²

Az olyan múzeumokban, mint a Júsúkan vagy a pekingi Hadtörténeti Múzeum az állami narratíva a meghatározó, amely nem lép túl a hivatalos propaganda által létrehozott kereteken.

⁷⁰ Denton: *Exhibiting the Past*, 13.

⁷¹ Michael Oakeshott: *Experience and Its Modes*, Oxford: Oxford University Press, 1933, 106–113.

⁷² Oakeshott: *Experience and Its Modes*, 103.

Ahogy láttuk, mind a Júsúkan Múzeumban, mind pedig a pekingi Hadtörténeti Múzeumban rendkívül nagy hangsúlyt kap a háborúban elesett katonák hősként történő ábrázolása. Mégis óriási a különbség aközött, hogy a két múzeum miként teszi ezt. A Júsúkan Múzeum azt mutatja be, hogy milyen emberi tragédiák húzódnak egyes „kisemberek” nagy tettei mögött. Sokak után nem maradt több, mint egy régi fotó vagy egy szívszorító búcsúlevél, de a múzeum mindezt a maga valójában, nagy számban tárja a látogatók elé. Ezzel szemben amikor a pekingi Hadtörténeti Múzeum említést tesz az egyes tárgyak mögött fellelhető emberről, akkor azt úgy teszi, hogy az egekbe magasztalja őt. A harc hősie, a halál dicső, és ehhez a legkisebb kétség sem férhet. Végeredményben mindkét múzeum úgy tekint a harcban elveszett lelkekre, mint a nemzet hősi halottaira, ám a Júsúkan esetében azzal is azonnal szembesül a látogató, hogy ennek mi volt az ára. Való igaz, hogy a Júsúkan dicsőíti a háborút, a katonaságot, és egyértelműen nacionalista ideológiát szolgál, de ugyanezt teszi pekingi párja is, csak másképp.

A pekingi Hadtörténeti Múzeum ugyanis a kínai népet mint áldozatot tünteti fel, ami csak egyesített erővel volt képes legyőzni egy nagy és erős ellenséget. Az ellenség könyörtelenségét nyíltan bemutatja a látogató előtt. Összefogást szorgalmaz, és nagy hangsúlyt fektet a közös célra, az ellenséggel való szembenállásra. A közös ellenállásra való buzdítás központi szerepet játszik a hazafias érzelmek felkeltésében.

A múzeumelmélet sok esetben hangsúlyozza az intézmények hatalmát, ami képes arra, hogy a hatalom szempontjából kívánatos ideológiát erőltessen a látogatóra, és hogy a közönséget a kívánt politikai vagy nemzeti identitásra „kényszerítse”. A múzeumok emlékezetformáló eszközként kulturális, társadalmi vagy ideológiai funkciókat szolgálnak. Eileen Hooper-Greenhill úgy vélekedik, hogy a múzeumok nem rendelkeznek önálló jelentéssel, hanem az egyes látogatók saját tapasztalataik, emlékeik és az őket körülvevő közösségek hatására különböző jelentéseket párosítanak a múzeumban látottakhoz.⁷³ Az újabb muzeológiai szemléletek szerint a múzeum nem más, mint a múlt és a kultúra emlékezetének sokszínű gyűjteménye, valamint az olykor vitatott történelmi és kulturális reprezentációk bemutatásának helyszíne.⁷⁴ Erre jó példa Lin Fangcheng Júsúkanban tett látogatása, aki a múzeumot nem rossz szájjal hagyta el, leírásában azt inkább szomorúnak titulálta.

Az egyik ok, ami miatt a Júsúkant sok kritika éri, az az ellenségkép hiánya. Véleményem szerint éppen az ellenség hiánya az, ami miatt a kiállítás tartalma többféleképpen értelmezhető. Teret enged annak, hogy a látogató a saját „szemüvegén” keresztül értelmezze a látottakat. Tökéletes ez így? Természetesen nem. De egy múzeumot kiragadni és „szelektív emlékezettel”

⁷³ Denton: Exhibiting the Past, 14.

⁷⁴ Uo., 15.

vádolni sem túl reális, hiszen nagyon kevés kivételtől eltekintve minden állami kézben levő múzeum – és nem csak a hadtörténeti múzeumok – anyagát úgy alakítják ki, hogy az adott ország szempontjából a lehető legpozitívabb képet mutassa. Pontosan ugyanígy van ez a pekingi Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum esetében is.

Egy másik, gyakran hangoztatott és jól ismert vád, amit a Júsúkan Múzeum ellen szoktak szegezni, az, hogy nem tesz említést azokról az atrocitásokról, amelyeket a japán hadsereg a második világháború során Kelet-Ázsiában elkövetett. A kritikusok azt ugyanakkor elmulasztják megemlíteni, hogy egyrészt a Jaszukuni nem állami szentély, amint a Júsúkan Múzeum sem állami múzeum, másrészt pedig, hogy Japánban van olyan múzeum, még ha nem is állami felügyelet alatt álló, amely felhívja a figyelmet a második világháború alatt elkövetett bűnökre. A kritikusok szintén nem tesznek említést azokról a „közeledési kísérletekről”, mint például a múzeum 2007-es átalakítása volt, amely során a kiállítás teljes anyagát újragondolták, kissé visszafogottabb narratívát vezettek be, és sok megtévesztő feliratot eltávolítottak. Való igaz, hogy a kiállításon nem kap helyet sem nankingi mészárlás, sem a vígasznők, sem az emberkísérletek. Azonban Japánban létezik több olyan emlékhely és kisebb-nagyobb múzeum is, ahol épp ezek az események állnak a tárlat középpontjában.

Mindeközben a pekingi Hadtörténeti Múzeum élesen kritizálja Japánt és a japán hadsereget a háborúban elkövetett bűnök miatt. Nyersen szemlélteti mindazt a borzalmat, amit a kínai lakosság átélt a Japán-ellenes háború alatt. Különösen nagy hangsúlyt fektet arra, hogy a kínai nép ezekről sose feledkezzen meg, ezzel felkorbácsolva a nacionalista érzületet a látogatók körében. Ugyanakkor a Hadtörténeti Múzeumban azzal szembesülünk, hogy Mao Zedong kultusza szinte semmit nem veszített fényéből, holott történelmi tanulmányainkból jól tudjuk, hogy Mao vezetése alatt a kínai nép rengeteget szenvedett és százezrek, sőt milliók haltak meg hibás politikai döntései vagy például egyes társadalmi csoportok üldöztetése miatt. Szemérmesen szemet huny olyanok felett, mint az 1989-es Tiananmen téri vérengzés, ahol a kínai hadsereg maga fordult a lakosság ellen, hogy ezzel megakadályozza a mozgalom további terjedését. A kínai politikai vezetés szempontjából ugyanis előnyös, hogyha az emberek figyelmét és haragját egy külső ellenség felé képesek irányítani, ezzel ráadásul növelve hazafias érzületet a kínai lakosság, elsősorban a fiatalok körében.

Vitathatatlan, hogy a Júsúkan Múzeum célja ugyanez. A világon nagyon kevés olyan, a háborúk történetét feldolgozó múzeum van, amelyben egy nemzet önmagát mint vétkest ábrázolja. Elsősorban Németországban találhatók ilyen állami kézben levő múzeumok és

emlékhelyek.⁷⁵ Kétségtelen, hogy a Júsukan Múzeum tárlata nem ismeri el a japán hadsereg vétkeit, a bűnöket, amelyeket a második világháborúban elkövetett. Ezt tekinthetjük hibának is. Ugyanakkor számos kisebb-nagyobb olyan múzeum van Japánban, amely kifejezetten ezek bemutatására jött létre. Ezzel szemben Kínában a Japánt elítélő múzeumok gombamód szaporodtak az elmúlt évtizedek folyamán, ám olyan bemutatóhelyeket, amelyek a kínaiak által, kínaiak ellen elkövetett borzalmakat mutatnák be, nem találni. Sőt, Peking utasítására 2021-ben a Hongkongi Egyetem híres Tiananmen emlékművét is elbontották.⁷⁶

A Júsukan Múzeum és a pekingi Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum célja tehát semmiben nem tér el egymástól. Mindkettő a hazafias érzelmek felkeltésére és fokozására jött létre. Ám a cél elérése érdekében alkalmazott narratíva ennél ellentétesebb nem is lehetne. Ráadásul a Júsukan valójában nem is igazán képes elérni célját, tekintve, hogy újranyitása óta a múzeum látogatóinak száma rendkívül visszaesett. Ezzel szemben a pekingi Hadtörténeti Múzeum látogatottsága továbbra is magas, ami jól mutatja, hogy a kínaiak nyitottak a múzeum mondanivalójára.

Konklúzió

Ahogy láthattuk, a Jaszukuni-probléma rendkívül összetett, ezért nem egykönnyen megoldható. A szentély történetét áttekintve jól nyomon követhető, hogy szerepe folyamatosan változott. Eredeti célja szerint olyan emlékhely, ahol a háborús halottak szelleme érdekében bemutatott szertartások fő és végső célja a békés ország megteremtése volt. Ez nem volt újdonság Japánban, sőt ennek intézményesült előképeit már évszázadokkal korábban megtalálhatjuk.

Tagadhatatlan azonban, hogy a Jaszukuni-szentély az idők folyamán új szerepet kapott, erősen kötődött a militarizmus és a nacionalista szemlélet második világháború előtti és a háború alatti térhódításához. A háború után a szentély szerepe – mondhatni – kettévált. Egyrészt a veteránok és az elhunytak hozzátartozói számára érzelmileg fontos helyszín, hiszen minden a háborúban elhunyt katona szelleme ide került. Ezeknek az embereknek nem a militarizmus újjáélesztése a célja, számukra a szentély a megemlékezés és a viszontlátás helyszíne. A japán politikusok esetében már nem annyira egyértelmű ez a cél. Ugyanis egyrészt fontosnak tartják, hogy a háborúban elesettek előtt ők maguk is leróhassák kegyeletüket, ugyanakkor senki nem tagadja, hogy a szentélyt „felhasználva” igyekeznek a mai ifjúságban újjáéleszteni a hazafias szellemet. A tizennégy A-kategóriás háborús bűnös ügyében a kritikák sok szempontból érthetőek, hiszen a ma élő kínaiak szülei vagy nagyszülei veszítették

⁷⁵ Denton: Exhibiting the Past, 117–118.

⁷⁶ „Pillar of Shame: Hong Kong’s Tiananmen Square statue removed”, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-59764029> (Letöltés: 2024. december 31.)

életüket a Japán elleni háborúban. Mindazonáltal úgy vélem, hogy a Jaszukuni-szentély ügye Japán belügye. A japán nép körében ugyanúgy megvannak azok a hangok, amelyek ellenzik, és azok, amelyek támogatják a szentély létét jelenlegi formájában. A japán politikai vezetésnek és a szentély vezetőségének mindkét véleményt meg kell hallgatnia.

Ami a Júsukan Múzeumot illeti, úgy gondolom, hogy mivel nem állami múzeumról van szó, ezért a felmerült kritikákat szinte bármely más hasonló típusú múzeummal szemben meg lehetne fogalmazni. Nem tartom szerencsésnek a kettős mérce használatát. Összehasonlítva a pekingi Kínai Népi Forradalmi Hadtörténeti Múzeum anyagával, azzal szembesülünk, hogy a két múzeum célja ugyanaz, csak a narratíva más. Mindkettő elhallgat tényeket, míg másokat túlhangsúlyoz. Mindezeknek vitathatatlan célja, hogy a nemzeti identitást és a hazafias érzületet erősítse a látogatók körében. A két narratíva között hatalmas feszültség van. Hogy lehet-e ezt harmonizálni? A két kibékíthetetlennek tűnő elbeszélés közötti feszültség véleményem szerint apró lépésekben, őszinte gesztusokkal orvosolható lenne. Erre Japán 2007-ben tett is kísérletet, ám ez valós eredményt nem hozott. A cél, a két nép megbékélése csak egymás megértésével és közös akarattal érhető el.

Végezetül álljanak itt egy japán háborús veterán gondolatai, aki a Jaszukuni-szentéllyel kapcsolatos interjúban beszélt a szentélyhez és a háborúhoz való viszonyáról. A veterán által mondottak kiindulópontként szolgálhatnak a megbékélés eléréséért folytatott párbeszédben:

Ez egy különleges hely számomra, mivel tudom, hogy a barátaimat tisztelik itt. Amikor a szentélybe megyünk, mindannyian a békéért imádkozunk. Azért imádkozunk, hogy részesei lehessünk egy békés, háború utáni Japán felépítésének. A Jaszukunit felkeresők között lehetnek olyanok, akik a háború előtti Japán újjáéledését szeretnék, de biztos vagyok benne, hogy ők kevesen vannak. Közel s távol nincsen olyan japán, aki újra háborút akarna.⁷⁷

⁷⁷ Breen: *The Dead and the Living in the Land of Peace*, 88–90. (saját fordítás)

Bibliográfia:

ANTONI, Klaus: Yasukuni-Jinja and Folk Religion: The Problem of Vengeful Spirits, *Asian Folklore Studies*, XLVII. évf., 1988/1, 123–136.

BREEN, John: The Dead and the Living in the Land of Peace: a Sociology of the Yasukuni Shrine, *Mortality*, 2004 IX. évf., 2004/1, 76–93.

CHEUNG Mong: Understanding Yasukuni: a Historical Overview in Political Survival and Yasukuni, in Mong Cheung: *Japan's Relations with China*, London és New York, Routledge, 2017, 28–41.

DENTON, Kirk A.: *Exhibiting the Past. Historical Memory and the Politics of Museums in Postsocialist China*, Honolulu, University of Hawai'i Press, 2014.

GUO Dehe – PENG Quansheng: Zoujin Zhongguo Renmin Geming Junshi Bowuguan, shang-xia, Beijing, Bingqi Gongye, 2003. (郭得河, 彭泉生: 走进中国人民革命军事博物馆, 上-下, 北京, 兵器工业出版社, 2003.)

FARKAS Mária Ildikó: Kultúra és identitás, tradíció és modernizáció - Japán a 19. században, Budapest, L'Harmattan, 2018,

KILLMEIER Matthew A. – CHIBA Naomi: Neo-Nationalism Seeks Strength from the Gods: Yasukuni Shrine, Collective Memory and the Japanese Press in *Media, War & Conflict*, III. évf., 2010/3, 334–354.

LEAMAN, Oliver (szerk.): *Encyclopedia of Asian Philosophy*, London és New York, Routledge, 2001.

MULLINS, Mark R.: How Yasukuni Shrine Survived the Occupation: A Critical Examination of Popular Claims, *Monumenta Nipponica*, LXV. évf., 2010/1, 89–136.

NELSON, John: Social Memory as Ritual Practice: Commemorating Spirits of the Military Dead at Yasukuni Shinto Shrine, *The Journal of Asian Studies*, LXII. évf., 2003/2, 443–467.

O'DWYER, Shaun: The Yasukuni Shrine and the Competing Patriotic Pasts of East Asia, *History and Memory*, XXII 2010/2, 147–177.

OAKESHOTT, Michael, *Experience and Its Modes*, Oxford: Oxford University Press, 1933.

RYU Yongwook: The Yasukuni Controversy: Divergent Perspectives from the Japanese Political Elite, *Asian Survey*. XLVII. évf., 2007/5, 705–726.

TAKENAKA Akiko: Mobilizing Death in Imperial Japan: War and the Origins of the Myth of Yasukuni, in Takenaka Akiko (szerk.): *Yasukuni Shrine: History, Memory, and Japan's Unending Postwar*, Honolulu, University of Hawai'i Press, 2015, 23–50.

TEEUWEN, Mark, From Jindō to Shinto, *Japanese Journal of Religious Studies*. XXIX. évf., 2002/3–4, 233–263.

TREBITSCH Péter – FENG Lijuan: A Japán-ellenes háború emlékezete mint a hatalmi legitimáció forrása a Kínai Népköztársaságban, *Világtörténet* X. évf., 2020/4, 605–635.

YOSHIDA Takashi: Revising the Past, Complicating the Future: The Yushukan War Museum in Modern Japanese History, *The Asia-Pacific Journal*, V. évf., 2007/12, 1–8.

Online források:

„China urges Japan to make clean break with militarism”,
<https://english.cctv.com/2022/04/22/ARTITIXXjZzyZYZ4Npqp4D57220422.shtml> (Letöltés: 2024. szeptember 16.)

„Guide of Yasukuni Jinja”,
https://www.yasukuni.or.jp/assets/pdf/english/map/yasukuni_shiori_en.pdf (Letöltés: 2024. szeptember 16.)

„Pillar of Shame: Hong Kong’s Tiananmen Square statue removed”,
<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-59764029> (Letöltés: 2024. december 31.)

„A kjúsenpan jaszukuni gósi sóvatenno ga fukai-kan – szanpai csusi »szore ga vatasi no kokoroda« moto Kunaicsou csókan 88-nen, hacugen o memo” (『A級戦犯靖国合祀 昭和天皇が不快感 – 参拝中止「それが私の心だ」 元宮内庁長官 88年、発言をメモ』), <https://www.knak.jp/munikai/FYI/emperor-yasukuni.html> (Letöltés: 2024. október 22.)

HASZEGAVA Dzsunicsi, „Hjógen kaetaga rekishikan aratamezu Jaszukunidzsindzsa Júsúkan ga tenji o icsibu tenaosi” (長谷川順一, 『表現変えたが歴史観改めず靖国神社遊就館が展示を一部手直し』), <https://www.jcfa-net.gr.jp/shinbun/2007/070125.html> (Letöltés: 2024. október 27.)

„Jaszukuni dzsindzsa – Júsúkan kannai no go annai” (『靖国神社 – 遊就館 館内のご案内』), https://www.yasukuni.or.jp/assets/pdf/yusyukan/yushukan_pamphlet.pdf (Letöltés: 2024. október 25.)

LIN Fangcheng, „Bowuguan de zhanzheng yu jiyi zhanshi: Riben Youjiuguan yu Zhilan Tegong Pinghe Huiguan”, shang (林芳誠, 【博物館的戦争與記憶展示: 日本遊就館與知覽特攻平和會館, 上】), https://beta.nmp.gov.tw/enews/no367/page_02.html (Letöltés: 2024. október 27.)

YE Xiaonan – LIU Yixuan, „Rong duocai junshi wenhua – Junbo meinian xiyin daliang guanzhong” (叶晓楠, 刘轶轩, 【融多彩军事文化 – 军博每年吸引大量观众】)
<http://paper.people.com.cn/rmrbhwb/page/2015-11/14/08/rmrbhwb2015111408.pdf>
(Letöltés: 2024. december 31.)